

INTERJÚ

Mi nagyon vékony jégen táncolunk

– Interjú Dobos Ferencel, a Balázs Ferenc Intézet

kutatásvezetőjével –

– *A Balázs Ferenc Intézet reflektorfénybe került. Ennek okairól, valamint a Pro Minoritate folyóirat 2000-es őszi-téli számában közölt, a tervezett státustörvénnyel kapcsolatos felmérésükről szeretnénk Önnel beszélgetni.*

– Kezdjük talán az elején. 1993-ban eszméltünk rá néhányan arra az – egyébként minden potenciális érdeklődő számára nyilvánvaló – trivialitásra, hogy 1990 óta nem készültek szisztematikusan felépített összehasonlító szociológiai adatfelvételek, empirikus kutatások a határon túli magyarok körében. Figyeltünk, tudtuk milyen felmérések készültek. Ezek között megemlíthetem Gereben Ferenc korai kutatásait, melyek nagyon tisztességes kezdeményezések voltak, ám az is kiderült, hogy feltáró tevékenységüket mintaválasztás nélkül végezték. Széleskörű kapcsolatrendszeren keresztül kiosztottak száz, vagy ezer kérdőívet hozzávetőleges módon, és ebből lett valami. Noha mindezt elismerésre méltó kezdeményezésnek tartottuk, úgy éreztük, hogy minta nélkül se nem ildomos, se nem szabad adatokat közölni. Végül eldöntöttük, hogy megpróbálunk korrekt mintavételi eljárásokkal négy országra kiterjedő vizsgálatokat kezdeményezni. Azért négy országot mondom (Románia, Szlovákia, Ukrajna, Jugoszlávia), mert tudtuk, hogy Horvátországban, Szlovéniában és Burgenlandban nem lehet ezzel az adatfelvételi módszerrel mit kezdeni. Mobilizáltuk az általunk vizsgált országokban élő magyar szakembereket, akik között volt demográfus, szociológus, egész alrégiók társadalmi életét kutató helytörténész stb. Természetesen szerettünk volna szisztematikus és véletlenszerű mintavétellel dolgozni, ám nagyon hamar kiderült – és ezt magyarországi módszertannal foglalkozó szakemberek is megerősítették –, hogy végyesen lakott területeken nem lehet ezt a mód-

szert alkalmazni. Például Kassán a kérdezőnk a lépéseket számolva előbb eljuttott volna az egyik, majd a másik Kosice tábláiig anélkül, hogy talált volna magát magyarnak valló válaszadót. Ekkor elővettük a népszámlálási adatokat és ezekből állítottuk össze az úgynevezett kvótás mintákat. Közben mind a négy országban kialakítottuk a kérdezőbiztosi hálózatunkat. Ez nem ment könnyen. Vegyük például Ukrajnát, ahol a törvények úgy *en bloc* valójában még a mai napig meglehetősen pasztikusak és ott kellett volna bejegyeztetnünk egy társszervezetet. Akkoriban Szlovákiában volt a legegyszerűbb, ahol egy alapítványt hoztunk létre, Erdélyben is, Kárpátalján azonban már nem, Vajdaságban pedig pláne nem. Ezzel csak azt akarom jelezni, hogy ez a szervezés már önmagában embert próbáló dolog volt, be kellett menni valahová, legalizálni kellett ezt a dolgot az esetleges bonyodalmak elkerülése érdekében. Tehát így jött létre aztán az, hogy alapítványaink, illetve társadalomkutató műhelyeink lettek. Aztán Szlovákiában az alapítványt Mečiarék törvénymódosítása miatt szüneteltetni kell. Ugyanis ez a mostani – relatíve eurokompatibilisebbnek tartott – szlovák vezető garnitúra sem változtatta meg a rendeletet, miszerint az alapítványoknak megadott sokszámjegyű összegeket kell letétbe helyezniük. A törvénymódosítást egyébként éppen az ilyen típusú alapítványok lehetetlenné tétele miatt csinálták. Szóval a határon túl, Szlovákiában létrejött a *Spectator Alapítvány*, Erdélyben, Gyergyószentmiklóson a *STÚDIUM*, de ez már nem alapítvány, hanem társadalomkutató műhely, Beregszászon pedig szintén van egy ilyen műhely. Ezeknek a mostani státusa inkább egy laza rendszert képez, mivel egyrészt a helyi viszonyok nem tették lehetővé az intézményesülést, másrészt pedig – az igazat megvallva – pénzünk sem lett volna rá, hogy legyen egy félszobányi irodánk, azzal együtt, hogy senkit sem tudtunk volna fizetni főállásban. Szóval jó lett volna egy fokkal jobban intézményesülni, de ezt elsősorban az ottani törvények nem tették lehetővé. Mindezek ellenére, immáron kilencedik éve létezik egy ténylegesen működő kiterjedt struktúra.

– Ezek szerint e társszervezetek elsősorban a Balázs Ferenc Intézettel dolgoznak, tehát végül is létezik egy szakmai szinten szoros szövetségi rendszer, vagy ők is csinálják a maguk szociológiai kutatásait, amelyekbe beépítik a BFI igényeit?

– Némi malíciával azt mondhatom, hogy nekünk már „történelmünk van”, amelyben nyilván voltak más és más periódusok. Ami állandó, az az, hogy ebben a négy országban kutatási körzetekre osztottuk a területet, és létrehoztunk egy kérdezőbiztosi hálózatot, valamint bevontunk szakembereket,

akkal meg tudtuk beszélni a mintára vonatkozó részleteket. Szlovákiában a lelegején *Gyurgyík Lászlóval* dolgoztunk. Vele készítettük az első felmérést '93-94-ben, igaz, ez még nagyon magán viselte a kezdet jegyeit. Vajdaságban *Mirnics Károly* felügyeli a munkánkat, folyamatosan konzultálunk vele, hiszen Szerbia utolsó évtizedének eseményei megkövetelték ezt. Erdélyben a munkát *Sorbán Angellával* kezdtük. Az egyedüli hely Kárpátalja volt, ahol nagyobb nehézségekbe ütköztünk, hiszen az ottani magyarságnak nincs szociológusa (vagy nincs róla tudomásunk). Tudjuk azonban, hogy ebben a régióban nemcsak magyar szociológus nincs, hanem hovatovább magyar nemzetiségű orvos és gyermekgyógyász is alig található. Az alulszervezettség végül is nem olyan nagy gond, ugyanis az adatokat mi dolgozzuk fel, és összehasonlító elemzéseket is mi végzünk.

– *Említette, hogy Erdélyben Sorbán Angelláékkal kezdték. Hogy áll jelenleg a helyzet?*

– Sorbán Angellának időközben más elképzelései lettek, ezért a legutóbbi három erdélyi kutatásban már egy fiatal, dinamikus csapat vett részt, akiknek egy része jelenleg itt van Magyarországon. A többiek Kolozsváron vannak pillanatnyilag, mint például *Kiss Dénes* vagy *Csata Zsombor*. Kereshattünk volna persze egyéb intézményes kapcsolatot is – például a kolozsvári egyetem tanszékeivel, ám végső soron a több éves kutatómunka során bevált plasztikus és autonóm felépítmény működésének radikális megváltoztatását számottevő diszfunkcióra utaló jelek nem indokolták. Egyébként tudjuk, hogy Csíkszeredában ott van a KAM, de ők más szintű kutatásokat és elemzéseket folytatnak. Mi nyitottak vagyunk arra, hogy a két fajta kutatási módot közelítsük, de eddig erre még nem került sor. Annak lenne értelme ugyanis, hogy a kutatási eredményeinket összevessük majd valamikor.

– *Milyen nagyobb kutatást folytatott a Balázs Ferenc Intézet 1993 óta?*

– Nekem az volt az elképzelésem, hogy a kutatásokat három szinten kell folytatni. Az egyik egy évente – áltaimban félévente – megismétlendő értékrend kutatás, amelyben van általános, nemzeti és közéleti politikai értékrend is. Ennek vannak különböző leágazásai, a pártpreferenciáktól az autonómia formákhoz való viszonyon keresztül a többségi nemzetekkel való együttélési stratégiáig, a média fogyasztási szokásokig, és még sok minden. Ez az, amit mi értékrend kutatásnak nevezünk. Ám eddig még mindig úgy történt, hogy évente volt valami olyan fontos momentum, amit eléggé hangsúlyosan bele kellett ebbe a keretbe illeszteni. Ilyen volt például Vajdaságban az autonómia

kérdése, az utóbbi két évben pedig a státustörvény, amelyet a legkülönbözőbb vonatkozásban szükséges vizsgálni. De azelőtt is mindig volt az értékrend kutatásoknak egy-egy súlypontja, miközben vittük, vonszoltuk magunkkal azokat a témákat, amiket már '94-től csinálunk, és most már olyan hosszabb periódust átfogó adatsoraink vannak, mint például az asszimilációhoz való viszony és annak változásai, aszerint, hogy az érintettek mennyiben tartják kis mértékűnek, mennyiben visszafordíthatónak, mennyiben visszafordíthatatlannak. A másik szint pedig maga az asszimiláció, illetve ennek legkülönbözőbb vetületei, amit egy-egy kutatási fázisban szerettünk volna megcsinálni. Melyek ezek? A vegyes házasság, az iskoláztatáshoz, iskolaválasztáshoz való viszony, a nyelvhasználat. A felsoroltak közül eddig sajnos csupán Egyet sikerült elkészíteni 1996-ban, erre vagyunk a legbüszkébbek, ez volt a legnagyobb „Rambo-szerű” akció. Ha azonban tudtuk volna, milyen bonyolult is lesz, aligha vágtunk volna bele. Mielőbb azonban ennek részleteiről szó esnék, beszélnem kell magukról az adatfelvételi mintákról. Ezek a minták, miután kvótások, nem a klasszikus értelemben reprezentatívak, hanem a független változók szerint. Ezekkel tényleg sokat „vacakoltunk”, – módszertanosok segítségével –, mert amellet, hogy pontos minta nélkül a regisztrált adatok nem értelmezhetőek, szeretjük volna – ez ideig sikerrel – elkerülni azokat a szakmai kritikákat, amelyek a tisztázatlan minták alapján történő kutatások esetén jogos „fanyalgásokat” válthatnak ki. Mintáink tehát végső soron a fenti értelemben nemek, iskolai végzettség, korcsoportok, a települések nagyságrendje, tömb-szórvány, alrégiók és közigazgatási egységek (megyék, járások) szerint minősülnek reprezentatívnak. A legutóbbi népszámlálási adatok sajnos mára meglehetősen elavultak, ám mivel a környező országokban mikrocenzus sem volt sehoh, és egyelőre még az is kérdés, hogy egyáltalán lesz-e Szlovákián kívül újabb népszámlálás, – nekünk ezekkel kell dolgoznunk. (A vázolt nehézségek időszakos áthidalása érdekében azonban legújabb – a TÁRKI-val közösen készülő – kutatásunkban adatfelvételi mintáinkat statisztikai becslések alapján már sikerült frissítenünk, aktualizálnunk.) Van tehát egy mintasokaságunk, – amely a kérdőívek, illetve a kutatási körzeteként kiosztott kvótalapok alapján követi a valós arányokat – amit azonban bizonyos, a valóságban meglévő arányeltolódások miatt súlyoznunk kell. Ebben a négy közösségben például, amit vizsgálunk a felsőfokú végzettségűek aránya mindenütt mindössze 5% alatti, tehát nem jön ki egy olyan esetszám, amelyet az elemzések során részleteiben vizsgálhatunk. Ahhoz, hogy ezzel a fontos

társadalmi csoporttal kapcsolatban használható információkhoz jussunk, a diplomások arányát a mintákban fölemeljük, majd az adatbázisban visszaszűryozzuk. Én úgy hiszem, ami ezen a terepen, ezen az aláaknázott terepen ezzel a módszerrel elvégezhető, azt mi meg tesszük. Én fogok örülni a legjobbban annak, hogyha valaki pontosabb lesz. Már gondolkodunk abban, hogy esetleg Erdélyben vegyes mintát kellene összeállítani, amelyet Székelyföldön szisztematikus mintavétellel lehetne kombinálni. Az optimális megoldás persze az lenne, ha lennének újabb népszámlálási adatok, és abból talán össze tudnánk állítani egy újabb mintát.

– *Melyik volt a kutatások harmadik szintje?*

– Egyelőre még maradunk a második, az asszimilációs folyamatokat – ezen belül az iskolaválasztás háttérokait – vizsgáló szintnél. '96-ban azt találtuk ki, hogy a 2000 megkérdezett fele legyen olyan szülő, aki magyar iskolába járattja a gyermekét, és fele olyan, aki nem magyar iskolába. Utólag elmondható, hogy ez volt a legmerészebb adatfelvételi kísérletünk. Nem nagyon gondoltuk végig ugyanis, hogy az így kialakított mintába vegyes házasságban élők is szép számmal bekerülnek majd (ami persze utólag rendkívül értékesé teszi az adatbázisunkat), s mondjuk a szerb, román stb. férjtől magyar felesége nem sok dicséretre számíthat, hogyha este kiderül, hogy nap közben bement hozzájuk valaki, és ilyesmikről érdeklődött. Hála azonban „hétpróbás” kérdezőinknek, mégis megcsináltuk. A szépséghibája a dolognak az, hogy – az elkészült regionális kutatási dokumentációk szintjén túl – ez az adatfelvételünk különböző objektív okok miatt egyelőre nincs kellőképpen feldolgozva, nem került publikálásra. Van tehát adatbázisunk, ami úgy néz ki, hogy az iskolaválasztásra, az identitásra, az értékrendre stb. mindenre rákérdeztünk. Emellett ez az adatbázisunk nem olyan jellegű, mint az összes többi. Itt családi mintán mentünk, oly módon, hogy a családi genealógiát megnéztük egészen a nagyszülőkig. Megnéztük a nagyszülők iskoláztatását, a nagyszülők iskoláztatási nyelvét, tehát ez egy mély adatbázis, felvettük a családi nyelvhasználatot, azt, hogy az unokák hogyan beszélnek a nagyszülőkkel stb. Föl fogjuk dolgozni, ez az egyetlen olyan adatbázisunk, ami remélhetően még 10 év múlva sem avul el. Mi ugyan első szándékkal az iskoláztatással kapcsolatos „bugyrokot” nézegettük, de közben kiderült, hogy 6-700 vegyes házasságban élő megkérdezett is bekerült a mintába. Tehát létezik most egy olyan adatbázis, amelyben 700 ember ilyen mélységű családi köteléke megvan, amit igyekszünk mielőbb feldolgozni.

Ugyanezen a szinten szerettük volna nemcsak a vegyes házasságot és párvalasztást, hanem a tömegkultúra, a fogyasztói társadalom és az asszimiláció, illetve az eredeti identitás hatását is megvizsgálni. Tehát ezt tekinteném még egy olyan kutatási fázisnak, ami ebbe az asszimilációs síkba tartozna. A harmadik szintet a rétegződés vizsgálatok jelentik, illetve az ifjúságkutatás. Most készül egy ilyen vizsgálat, korábban úgy volt, hogy mi is részt veszünk benne, de végül is nem veszünk részt. Ennek örülök is, meg nem is, olyan sok a munkánk, hogy most inkább örülök, de még mindig nem tettem le róla, hogy egy ilyen ifjúságkutatást mi is elvégezzünk majd a közeljövőben.

– *Jelenleg min dolgoznak?*

– Mindenekelőtt a státustörvény által felvetett kérdéseken. E téren elsősorban olyan triviális vonatkozások érdekelnek minket, mint például az, hogy a törvénynek milyen hatása van és lesz a határon túli magyarság életviszonyainak alakulására. Mi megnéztünk már '99-ben is valamit, körbejártunk egy-két dolgot az akkori felmérésben, de 2000 telén vagy tavaszán már erre volt kihegyezve a kutatásunk, és a most áprilisban készült pedig különösképpen. Nagyon alapos kutatást csináltunk, s ebből a kettőből készül jelenleg egy tanulmánykötet. Ezt, a határon túli magyarok életét radikálisan megváltoztató problematikát sajnos eddig senki nem közelítette a tudomány vagy a szakma felől. Ideje lenne tudomásul vennünk, hogy akár akarjuk, akár nem, természetesen léteznek politikai szempontok, melyek mérlegelésénél a legszerencsésebb, ha objektív mércével mért adatok szolgáltatják az érveléshez szükséges muníciót. Az, hogy a *BFI* megpróbálja betölteni ezt a hiánypótló szerepet, nem jelenti egyben azt is, hogy bármilyen politikai nyomás nehezedne ránk. Ezt legszemléletesebben az a tény bizonyítja, hogy a *BFI* a jelenleginél alighanem „sokkal jobban állna”, hogyha bármilyen politikai nyomásnak engedelmessé vált volna. A problematika (a határon túli magyar státus) viszont bonyolult, hiszen ami még tavaly tavasszal kérdés volt, az most már nem az. Az előbbiekben nem említettem, ám azt tervezzük, hogy úgynevezett „*BFI Kisebbségi Riportokat*” fogunk publikálni. Mostanáig erre nem volt lehetőségünk, ám az első ilyen kiadványunk éppen néhány héttel ezelőtt jelent meg, amelyben '97-es és '99-es összehasonlító tanulmányok vannak. Kissé ugyan viccesnek hat, hogy most jelenik meg 2001-ben, ám úgy hiszem, hogy a korábbi állapotok éppúgy dokumentálásra szorulnak....

– *Mi a címe ennek a kötetnek?*

– *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben.* A most készülő következő pedig a *Státus-dimenziók* címet viseli.

– *Milyen kutatásaik vannak a felsoroltakon kívül?*

– Tavaly sikerült végre azt megvalósítani, amit már régebben szerettünk volna. Csináltunk Magyarországon egy olyan klasszikusnak nevezhető felmérést, amelyet itt szokás, azaz ezres reprezentatív mintán alapuló kutatást a magyar állampolgároknak a határon túli magyarsággal kapcsolatos viszonyáról. Ez nemcsak politikai jellegű kutatás volt, – olyan jellegű firtatásokkal, hogy például „szívesen agyoncsapná-e, hogyha egy határon túli magyar miatt veszítené el munkahelyét...”, hanem egy nagyon hosszú és nagyon alapos kutatás volt. Ez is ebben a „Státus-dimenziók” kötetben jelenik majd meg, de csak akkor, ha – amire szerencsére jó esélyt látok – még az idén meg tudjuk ismételni a szóban forgó magyarországi kutatást. Ez egy alapvetően fontos dolog, hiszen ugyanazokkal a kérdéssorokkal szembesíteni tudjuk a két mintát, a határon túliakat és az anyaországiak értékrendjét a státustörvény előtt és után. Nagyon érdekes, ahogyan egymást jellemzik a megkérdezettek, kiderül, hogyan látják a kisebbségiek többségi nemzetüket, önmagukat és magyarországi nemzetársaikat.

– *Hogyan készül egy kérdőív?*

– Gyakran merítünk nemzetközi kérdőív-mintákból, főképp a rétegződésre vagy a személyi változókra vonatkozó kérdések esetében. Ezeket általában lehet alkalmazni, de többnyire ezen is egyszerűsítünk, nem kérdezzük 18 vagy 21 fokozatú skálán. Mindent azonban nem lehet átvenni, mert elakadunk, annyira különbözőek az általunk vizsgált határon túli magyar közösségek életviszonyai, a gazdasági-szociális környezet stb.

– *Az értékvizsgálatoknak viszont van egy óriási nemzetközi szakirodalma, amit például megpróbálnak a régiókhöz bizonyos szempontból hasonló térségekben alkalmazni, például volt gyarmati területeken, kevésbé fejlett, kelet-európai országokban. Ezeket nem lehetne adaptálni?*

–Jövőre tervezzük ezt. Eddig a nagy rohanás, meg más okok miatt minden úgy maradt, ahogy eredetileg kidolgoztuk, azok a skálák maradtak bent, amelyeket négy-öt éve kitaláltunk. Az értékrendet három kérdéscsoporttal vizsgáljuk, ez két oldalt tesz ki a 20 oldalas kérdőívben. Szűk keretek között kell tehát mozognunk, hiszen túl sok az olyan fehér folt, aminek a feltárása pillanatnyilag fontosabb. Nincs más hátra, mint megkérdezni például, hogy milyen a vizsgált népesség egészségi állapota, hogy meg lehessen becsléni,

hogy megközelítően mennyien fogják igénybe venni majd a státustörvény nyújtotta kedvezményeket. És ezt nem csak a megkérdezettre, hanem annak családtagjaira, gyerekeire, az eltartott inaktív családtagokra is kiterjesztjük. Sajnos adnunk kell valamit valamiért. Egyébként ezeket az információkat lehet, hogy ugyanannyira fontosnak tartom, mintha elművészkednék a bizonyos „nagy lila ködökben”.

– *Tehát, ha jól értjük, kezdetben volt a nagy lila köd, vagy művészkedés, és omnibuszként rá kellett akasztani azokat a kérdéscsoportokat, melyeket a megrendelők akartak...*

– Igen, van ebben igazság, de azért nem teljesen ...

– *És most az omnibusz lett a kérdőív alapja, és az értékvizsgálatok, egyéb tudományos kutatói kíváncsiságok háttérbe szorultak...*

– Ebben a két esetben egyszerűen nem sikerült megfelelő támogatást szerezni arra, hogy a differenciáltabb értékrend-orientációkat, illetve az asszimilációs folyamatokat meg tudjuk vizsgálni. Hogy úgy mondjam, nem futotta a BFI anyagi helyzetéből, de azért szakmailag megpróbálunk átcsúszni a tűfokán, és igyekszünk mindig megtartani egy olyan tekintélyes részt a kérdőívől, amely szakmai szempontból fontos és vélhetően időtállóbb a mindennapi kisebbségi viszonyok feltárásánál.

– *Ha jól értjük, akkor a Balázs Ferenc Intézet léteéhez szükséges az, hogy ezeket a politikai megrendeléseket vállalja, mert különben nem lenne képes empirikus kutatásokat végezni.*

– Ez sem titok. Mi nagyon vékony jégen táncolunk, akkor élünk, ha van kutatás. Ha nem lenne – amire már sajnos volt példa –, sajátos „öninfúzióra” szorulnánk... Emiatt – noha szívesen részt veszünk ebben a hiánypótló munkában – kénytelenek vagyunk ezeket a megrendeléseket is elvállalni. Ezeknek a teljes feldolgozására azonban nincs kapacitásunk, nincs időnk, mert ha nem vállaljuk el, hogy most megint csinálunk egy kört, akkor – költségvetési támogatás hiányában – egyszerűen nincs további működési keretünk.

– *És a szokásos pályázási lehetőségek, az OTKA, az OKTK, ...*

– Nem, ez nincs. Lehet, hogy meg kellett volna próbálni, de azért ezek a dolgok sajnos nem a számunkra alkalmazható formában működnek. Nem szeretném, ha félre értenének, ám – éppen az egész Kárpát-medencét lefedő hálózatunk fenntartása, illetve a rigorózus mintavételi módszerekhez való ragaszkodás miatt – ezek a kutatások relatíve drágák. Én magam is, amikor még nem ezzel, hanem történeti-szociológiai dolgokkal foglalkoztam, – pél-

dául a világháború utáni csehszlovákiai jogsértésekkel, elhurcolásokkal stb. – akkor voltam az OTKÁ-nál, és láttam, hogyan mennek a dolgok. Hogy rendelkezésre áll mondjuk 100 ezer forint, ám mindezt általában apránként utalják át, és ami méginkább probléma – utólag. Nekünk a kutatások természetéből adódóan akkor van szükségünk a pénzre, amikor elkezdjük a kutatást (a terepmunkát), amikor ez az egész dolog beindul, és nem lehet olyan, hogy majd fél év után kapja meg a pénzt a kérdezőnk. Mert a mi embereink árvízben is mennek, hófúvásban is, és bombázásban is. Nem néztem utána, lehet, hogy az OTKA azóta már másképp működik, nekem csupán a kilencvenes évek elejéről van tapasztalatom. Ezek a kutatások azonban lényegesen többbe kerülnek. Ráadásul a BFI-nek már a kezdetektől az volt a filozófiája, hogy Magyarországon pénzt nem akarunk költeni. Amit kapunk, az oda megy ki, ahol a dolgok történnek. Ez elméletileg rendben is van, de egy kicsit túlhajszoltuk ezt a gyönyörű elméletet, mert azért esetleg lehetne irodánk Kolozsváron meg Beregszászon stb., úgyhogy majd alighanem ezt is egy kicsit másképpen kell csinálni, de pillanatnyilag ez van. Úgy tudom, hogy Nyugaton is nagyon népszerűek az ilyesfajta konstrukciók, ha kevés is arrafelé az olyan ország, amely önmagával határos. De ezek az NGO-s konstrukciók tényleg arra vannak kitalálva, hogy ne folyjon el egy merev struktúrában belül a pénz, és mégis legyen effektív hozadéka. Tehát mi ezt találtuk ki, és így is csináljuk a mai napig.

– És akkor ez hogy néz ki, hogy Ön odamegy a koncepcióval a pénzadóhoz, tehát például a HTMH-hoz, a Küliügyhöz, meg ahova „kell”...

– Meg az Illyés Alapítványhoz.

– És akkor ők vagy adnak, vagy nem adnak?

– Pontosan.

– Tehát az a kapcsolat még nem alakult ki, hogy maguk a potenciális felhasználók, a minisztériumok és a kormány jelennek meg, teszem föl a státustörvény kapcsán...

– Persze-, van olyan is, hogy ekkorra meg ekkorra jó lenne, ha lennének bizonyos adatok, de általában fordítva történik. Fölveszem a szép ruhámat és megpróbálok az illetékeseket meggyőzni arról, hogy ezek az információk belátható időn belül számukra fontosak lesznek. Ez elég keserves dolog, azt is mondhatnám, hogy a kutatásnak egyik legmacerásabb része. Egyébként általában az van, hogy még a már meglévő információ sem kell nagyon... Arra is volt példa, hogy az egyik határon túli magyar képviselő úr fölállt – nem mondom meg, melyik országban, melyik prominens ember – és azt mondta, hogy

ezek az adatok nem hitelesek, mert éppen annak az országnak, éppen annak a politikai szervezetnek a vezérkara nem adta rá az áldását. „Ezt nem mi csináltuk(-tattuk)”, mondta, tehát ez nem hiteles. Az ilyen kijelentések fényében nem meglepő, hogy az egyik kezemen meg tudnám számolni, hogy kik azok, akik tényleg komolyan veszik ezeket az adatokat. Kell, kellene egy szemléletváltás...

– *Ez utóbbi két-három évben sem változott meg?*

– Nem mondhatnám, hogy alapjaiban megváltozott volna, noha bizonyos jelek arra utalnak, hogy lassan jó irányban változik a döntéshozók szemlélete. Ami ezzel kapcsolatban a BFI részéről fontos, az az, hogy szakmai szempontjainkat közel 100%-ban érvényesíteni tudjuk. Ez azt jelenti, hogy még az sem jellemző, hogy a kezdeti konzultációk után az elkészült kérdőíveinket be kellett volna mutatni, egyeztetni kellett volna.

– *A politikusok nem vették ahhoz a fáradságot, hogy összeírják a kérdéseiket?*

– Általában leülünk, és a megfelelő szintű illetékesekkel körvonalazzuk a lehetséges témaköröket. A közös álláspont kialakítása a legtrikább esetben tart fél óránál tovább. Összességében tehát számunkra öröndetes, hogy kutatásainkba említésre érdemes szakmai akadályok nem importálódnak a politikai szféra felől.

– *Az akkor mégis hogy van, hogy pénzt sem akarnak adni, és hogyha adnak, amikor kész van egy anyag, akkor, ahogy előbb Ön állította, nem is kíváncsiak az eredményekre?*

– Azért azt nem mondtam, hogy nem kíváncsiak. Valamennyire mindannyian kíváncsiak, arra többnyire adnak, hogy ott legyenek a megfelelő íróasztalokon a legfrissebb adatok. Sőt, a visszajelzésekből többnyire az is kiderül, hogy – őszinte örömünkre – kutatási dokumentációink fénymásolatai számottevő mértékben forognak a megfelelő körökben. Tehát azt már tudják, hogy az jól veszi ki magát, ha vannak adatok. De azokat az adatokat alkalmazni – tisztelet a gyarapodni látszó kivételnek –, nos az még egyelőre bizonyos korlátokba ütközik. Ugyanígy viselkedik egyébként a média is. Eljönnek a sajtótájékoztatóra, odahozzák ezeket a bonyolult, nehéz kamerákat, méregdrága cuccokat, de – újfent tisztelet a kivételnek – többségüknek nagyon nehezére esik a bemutatásra kerülő hangsúlyoknak megfelelően tudósítani, hogy legalább az a három-négy mondat, ami tényleg fontos, az megjelenhessen, eljuttasson az érintettekig.

– *Ez a legutóbbi kutatás tapasztalata? Mert mi úgy érzékeljük, hogy a státustörvényről szóló első felvétel eredményeit végül is sokan használták, gyakran szerepelt az intézet neve a médiában és a politikusi nyilatkozatokban is...*

– Így van. Az, hogy 60 százalékos a törvényjavaslat támogatottsága Magyarországon, sokszor elhangzott. A néhány egyéb fontos összefüggés azonban már csaknem mindenütt „csont nélkül” kimaradt... Egyébként ezek tényleg eléggé pontos adatok. Mostanában, az elmúlt hónapokban bukkant fel egy *Socio Balance* nevű intézet, nem is tudtam eddig róluk. Önök tudnak róluk valamit?

– *Nem, mi is szeretnénk megtudni, kicsodák. Ezek szerint Önök nem állnak kapcsolatban velük?*

– Nem, én is csak úgy kinyitottam az újságot, és náluk is azok az arányok jöttek elő, amelyek tavaly nekünk. Nekünk 60,9% volt, nekik 61%. Nekünk 28,9%, nekik meg 28%. Ilyenkor mindig egy picit megijed az ember, hogy nem is volt kutatás, és csak úgy beleírták az adatokat? De persze volt, tudom, hogy volt, meg hát ők is dolgoztak. Utólag örültem is nekik, mert visszaigazolták a mi eredményeinket. Most az lesz a nagy kérdés, hogyha az idén mégis megvalósul magyarországi kutatásunk, akkor mennyiben fognak ezek az adatok módosulni. Engem az érdekel, ha megnézzük ezeket a távolságokat, tudniillik hogy mennyire konvergál, divergál a határon túliaknak, illetve az ittenieknek az értékrendje, vagy a kapcsolattartásukkal összefüggő dimenziók. Tehát itt van körülbelül 150 vonatkozás, amiben valami változás elképzelhető. Számomra például meglepetés volt, hogy a magyar állampolgárok a várakozásainkhoz képest nagyságrendekkel nyitottabbak a határon túliak felé, a határon túliak pedig nagyságrendekkel kritikusabbak a magyarországiak felé. Tehát szó sincs arról, hogy itt ezt a paradicsomi anyaországot látnák, hanem kőkeményen bírálják, a vajdaságiak különösen, de lényegében mind-egyik...

– *Még egy viszonylag általános kérdést fel szeretnénk tenni. Az Önök által kiépített hálózaton kívüül vannak-e más partnerintézetek, akikkel kapcsolatot tartanak?*

– A Teleki László Intézetben néhányszor jártunk, beszélgettünk az elképzelhető együttműködési lehetőségekről. A TÁRKI-val éppen most az őszy folyamán végzünk egy közös kutatást a határon túliak körében a munkaerővándorlási potenciálról.

– *Összességében milyen szakmai visszhangja van ezeknek a kutatásoknak?*

– Néha (vissza)hallom, hogy „majd csinálunk magunk is ilyen kutatást, de nem ám úgy, mint a BFI...”. Fanyalgást is tapasztalunk tehát, ám én ezt egyrészt a dolgok természetes rendjébe illőnek érzem, emellett pedig a használható ötleteket igyekszünk hasznosítani. A részünkről történő esetleges

„visszafanyalgásnak” pedig nem csupán az az akadály, hogy a BFI égisze alatt munkálkodó szakemberek értékrendjétől ilyesmi idegen, hanem – egyelőre – a hasonló volumenű alternatív kezdeményezések, kutatások hiánya is. Összességében számunkra az általunk vizsgált közösségek viszonyainak minél pontosabb és hatékonyabb feltárása a legfőbb cél, melynek érdekében mind a segítő szándékú együttműködésre, mind az „építő jellegű” kritika elfogadására készen állunk.

– *A beszélgetés második részében a státustörvényre vonatkozó kutatásokról beszélgetnénk. Ezekben az esetekben volt egy egyértelmű megbízó, vagy, mint más kutatások esetében, volt egy kutatás, amelyre hozzákapcsolták a státustörvényrel kapcsolatos kérdéseket?*

– Igen, ez is omnibusz-formában ment. Mivel ennyire szűkösek a keretek, és évente csupán egy kutatást csinálhatunk, törvényszerű, hogy kérdőívünk sajnálatosan végtelen hosszúságúak. Kis túlzással: kérdezőbiztosaink utána rögtön mentálhigiéniai rehabilitációra szorulnak. Amennyiben ugyanis évente két kutatást végezhetnénk, a tematikai blokkok megoszthatóak lennének.

– *Hány perces egy ilyen kérdőív?*

– Hozzávetőleg másfél órás. Az iskolában persze mi is tanultuk, hogy egy ilyen típusú kérdés 40-50 percesnél hosszabb nem lehet, de ezt az alapelvet kényszerűségből megszegjük keményen... De ennek ellenére az adataink tényleg hitelesek, amit több minden bizonyít. Például, hogy évenként, amikor ismétlődnek a felvételek, akkor az arányok összevethetőek, és hasonló tartományon belül vannak, soha nem fordul elő az, hogy ugyanarra a kérdésre, vagy kérdéscsoportra előbb 40%, egy évvel később pedig mondjuk 93%-os megoszlásokat kapnánk.

Mellesleg az a véleményem, hogy Magyarországon egy ilyen hosszú kérdőívet nem lehetne lekérdezni, ám a határon túl – szerencsénkre – lelkesebbek az emberek – mind a válaszadók, mind a kérdezők – és jól megcsinálják. Ezért külön köszönettel tartozunk nekik. Minderre egy magyarországi kérdező nagy valószínűséggel azt válaszolná, hogy felejtük el egymást – tehát itt van egy kis különbség. A fentieket bizonyítja még az is, hogy a választ megtagadók részaránya kutatásaink kezdete óta többnyire kiértékelhetetlenül alacsony.

– *Őnök, akik már a határon túl is – illetve főként ott – végeznek felméréseket, a státustörvény magyarországi fogadtatásának kutatásakor milyen hipotézisek alapján vizsgáltatok, s ezek közül melyek igazolódtak?*

– Magyarországi kutatásunkban rákérdeztünk a politikai beállítottságra, valamint arra, hogy mennyire léteznek illúziók a határon túli magyarokkal

kapcsolatban az anyaországi polgárok körében. A baloldal azzal érvelt, hogy a tervezetet készítőik illúziókat keltenek. Emiatt a határon túli vizsgálatban megkérdeztünk két aspektust. Elsőként hogy „megítélése szerint, milyen szintűnek gondolja a magyar állam anyagi támogatását: többet adott a magyar állam, mint amennyit a lehetőségei megengednek, vagy épp annyit adott, vagy kevesebbet adott”. A másik szinten azt vizsgáltuk, hogy az érintettek elvárásaihoz képest a státustörvénnyel a magyar állam mennyit adott, többet-e vagy kevesebbet? Ilyen szempontból különösebb preconcepcióink nem voltak. Ami a státustörvénnyel kapcsolatban nehézség volt, az a munkavállalásra vonatkozott. Célunk az volt, hogy ezt lehetőleg körbejárjuk, és különböző szinteken megnézzük. Mert hogyha azt kérdezzük, hogy „kívánja-e Ön, hogy kapjon valamit”, akkor természetes reakcióként értékelhető, ha azt mondja, hogy kívánom, persze. Ennek ellenére például tavaly a Felvidéken mindössze 63 százalék mondta, hogy kérné az igazolványt, az idén pedig csupán 70% körül. De ugyanez érvényes az egészségügyi szolgáltatások terén biztosított kedvezményekre is. „Támogatja-e az egészségügyi ellátás biztosítását?” Hát hogyne támogatná. És akkor itt jött egy nagyon földhözragadt – közel sem „ínyenc” szociológusoknak való – probléma, jelesen megnézni azt, hogy jó, jó, hogy eljönne dolgozni, de amennyiben ennek feltételei vannak/lesznek, ezek a feltételek mennyiben redukálnák az általános szinten megfogalmazott, kiinduló a szándékot. És akkor tértünk a következő fázisra: azt kérdeztük, hogy akkor is jönne-e, amennyiben a járulékokat a magyar állampolgárokhoz hasonlóan ugyanúgy be kellene fizetnie Magyarországon. A következő fázisban azt kérdeztük továbbá, hogy mekkora magyarországi jövedelem kellene ahhoz, hogy (időszakosan) elhagyja szülőföldjét. A pillanatnyi jövedelmének kétszerese, esetleg sokszorosa? Amennyiben járulékot kellene fizetnie, az milyen mértékben redukálná elvándorlási szándékát? Amennyiben három vagy hat hónapra kaphatna csupán munkavállalási engedélyt, az mennyire befolyásolná szándékát? A módszertan ilyen szempontból volt bonyolultnak mondható, hogy ezeket a szinteket meg tudjuk találni, és be tudjuk lőni. Sikerült feltérképeznünk például azt is, hogy milyen az egészségügyi állapota a határon túli magyarságnak. Megkérdeztük, hogy az elmúlt években a válaszadó milyen szinten került kapcsolatba az egészségüggyel. Volt-e kórházban, megműtötték-e, vagy csak gyógyszereket íratott fel? De nem csupán a megkérdezett, hanem a gyermekei, az eltartottjai is. Így kb. meg lehet mondani, hogy mi az az egészségügyi ellátás területén prognosztizálható reális igény, amely jelent-

kezhet a határon túli magyar igazolvánnyal rendelkezők körében. A végén még azt is megkérdeztük, hogy tudomása szerint van-e olyan betegsége, amit eddig nem tudott otthon ilyen-olyan okok miatt kezelteni. A különböző megközelítési szintek vizsgálatának eredményeképpen végül is azt találtuk, hogy mindössze néhány százalék azok részaránya, akik a törvény által felkínált kategóriába beleférnek. Végeredményben elmondható, hogy ez egy szórózás, ez aztán végképp nem egy „magasröptű” szociológiai munka, mindazonáltal ahhoz, hogy ezeket a szinteket pontosan be tudjuk mérni, nos ezeket nagyon „meg kellett csinálni”. Arról nem is beszélve, hogy a közeljövőben meg is kellene ismételni ...

– *Az Önök kutatási eredményei csak a törvény megszületése előtt tíz nappal kerültek nyilvánosságra. Ebből arra következtethetünk, hogy a törvényjavaslat úgy született meg, hogy a törvény alkotóinak ezek a becslések még nem voltak a birtokukban.*

– Így van.

– *Ráadásul abban a kutatásban, melyet a Pro Minoritateban közöltek, még egy sokkal egyszerűbb kérdés volt csak, ha jól emlékszünk. Tehát amiről a politikusok tudhattak, az...*

– Ott is jóval több kérdés volt. Ez ugyanis, ami a folyóiratba bekerült nem maga a jelentés, csupán a kutatási dokumentáció része. Összességében a státustörvényben foglalt kedvezmények iránti igényekről már a 2000 eleji kutatásunk is szerτεágazó információhalmazt tartalmazott, amit a legfrissebb kutatási körünkben tovább pontosítottunk, mélyítettünk.

– *A 2000 év eleji kutatási adatok között az olvasható, hogy a megkérdezettek legalább a fele mindegyik régióban igényt tartott volna az egészségügyi szolgáltatásra.*

– Most ez több, ilyen általános szinten még több lett.

– *Több lett, viszont a jogosultság szintjén úgy tűnik, hogy amit Ön mondott az adatok alapján, aszerint a törvény ezt az igényt nem képes kielégíteni.*

– Elképzelhető, ám itt átmeneti szintek vannak. Én többek között elmentem a *Segítő Jobb Alapítványhoz*, akik már ilyesmivel foglalkoznak pár éve. Az egészségügy eléggé bonyolult dolog, a gyógyászati segédeszközöket, a gyógyszerellátást, egyebeket, azt nem maga a kedvezményezett kapja meg, hanem például a szatmárnémeti kórház. Magam sem tudom pontosan, hogy ez az egész hogyan bonyolódik, de úgy tudom, hogy a törvényben azért benne van a határon túli, a szülőföldön való ellátásnak a támogatása is. Ez is benne van, és ezért is érthető, hogy ne csupán azt tudjuk, hány embernek van olyan betegsége, amit otthon nem tud kezelteni, hanem azt is, hogy mekkora százalékban fordult elő, hogy kórházi kezelésen vett részt. Ugyanis azt is

megkérdeztük, milyen hiányosságokat tapasztalt a gyógyszerellátás, kórházi kezelés területén, egészen odáig, hogy a helyi orvosoknak milyen a szakmai színvonala, illetve, hogy tudnak-e velük beszélni magyarul, vagy nem érte-e őket (a betegeket) valami hátrány a származásuk miatt? És majd ezután meg lehet nézni, hogy melyek azok a régiók, ahol ilyen problémák adódtak. Mind ezt le lehet bontani például nemcsak Székelyföldre, hanem a Székelyföldön belül kialakított tíz kutatási körzetre is. Ha ebből kiderül, hogy van ott valami gubanc, akkor esetleg erre föl lehet hívni a figyelmet.

– *Mikor készült az új felmérés? Tavasszal?*

– Igen, április 10-től 25-ig, és mostanra sikerült az összehasonlító elemzéseket elkészíteni.

– *Hol is állt akkor éppen ez a vita áprilisban?*

– Melyik?

– *Hát a státustörvényé?*

– Már a végső szakaszban volt.

– *Az egy csendes fázis volt, úgy emlékszem. Az utóbbi hónapokban azonban úgy érzékeljük, mintha előjött volna a Balázs Ferenc Intézet ...*

– Többéves gyakorlat, hogy a BFI a kutatás gyorselemzési fázisának befejezése után sajtótájékoztatón számol be a főbb tendenciákról.

– *A szomszédos országokban készült felmérésekben kérdeztek arról, hogy milyen ot-tani fogadtatásra számítanak a magyarok?*

– Igen, megkérdeztük, hogy véleményük szerint hogyan viszonyulnak majd a románok, a szerbek stb. illetve hogyan fogadnák ezt a vitát: támogatnák, semlegesek maradnának, vagy elleneznék. Ugyanezt a kérdést tettük fel a magyar állampolgárokra és az Európai Unióra vonatkozóan is. A legnagyobb illúziót az EU-val kapcsolatban tapasztaltuk, miután a megkérdezettek többsége azon a véleményen volt, hogy ők nem szólnának bele, vagy ha igen, támogatnák a státustörvényben foglalt kedvezmények megvalósítását. A magyar állampolgárok támogatottságában való hit 50 százalék alatti minden régióban. A szlovákok, ukránok stb. viszonyulásával kapcsolatos adatok pedig, 80–85 százalékban mindegyik területen azt mutatják, hogy a határon túli magyarok különleges státusuk elutasítását várják a többségi nemzetek tagjaitól...

– *2000-ben és 2001-ben is ugyanazokat a kérdéseket tették fel a státustörvényre vonatkozóan?*

– Nem, az idei kérdőív felépítése az egyes kedvezmények vonatkozásában sokkal részletesebb volt. 2000-ben még nem néztünk utána például

annak, hogy milyen az érintettek valós egészségügyi állapota. Azt mindig mértük, hogy milyen az aktuális vendégmunka-helyzet és a várható elvándorlási potenciál. Végül úgy döntöttünk, hogy az alapkoncepció az lesz, hogy amikor a státustörvény blokkot kezdjük, akkor lesz egy szonda-kérdés, hogy „mit szólna Ön ahhoz, hogyha lenne egy ilyen kedvezmény, akkor igényelné-e a határon túli magyar igazolványt”? Volt több alternatíva, hogy „igen, de még meggondolnám”, „megtartanám a szlovák állampolgárságomat” stb., és utána jött az, hogy miután ez ingyenes, ám különböző ügyintézással jár együtt, hogy akkor mennyire venné igénybe. A kérdés végén pedig, amikor már mindent tudtak, hiszen végigmentünk az egyes pontokon (kedvezményeken), akkor volt egy „ügydöntő” jellegű zárókérdés: hogy „mindennek tudatában Ön kérvényezné-e a magyar igazolványt”.

– Volt a kérdőívben olyan kérdés, hogy mit tudnak a kérdezettek egyáltalán a státustörvényről?

– Az ilyen típusú felvételeknél ezeket a vizsgáztató kérdéseket szigorúan tilos használni. Már próbálkoztunk többször ilyesmivel, és az volt a tapasztalat, hogy a kérdőív maradék részét is tönkreteszi, ha azt kérdezzük, hogy „tudja Ön-e ezt-vagy azt”? A válaszadó elbizonytalanodik, és nem kapunk értékelhető információt. De azt hiszem, ezt a módszertan is pontosan leírja, ennek ellenére mi itt persze most megkérdeztük, ám nem azt, hogy a tartalmát ismerik-e. Hanem azt kérdeztük meg, hogy hallott-e róla, és amennyiben igen, honnan hallott, médiából, ismeretségi körében, vagy máshonnan. Ez a két kérdés volt, amit még úgy gondoltam, hogy belevehetünk anélkül, hogy szabályokat sértenénk. A törvény ismertsége így 85-95 százalékos, kivéve Felvidéket, ahol ennél némiképpen kevesebben tudtak a törvényelőkészítés fejleményeiről...

– Miután már elkészültek a kutatási jelentések, a sajtóban is megjelentek adatok, elképzelhetőnek tartja-e, hogy az adatbázisuk is nyilvános legyen? Ez bevett szokás, például az Ön által említett Ifjúság 2000 kutatás adatbázisa is nyilvános lesz ősztől, és bárki megnézheti...

– Az említett kutatásban részt vevő intézmények ezt megtehetik, ám amíg a BFI-nek a helyzete ennyire cseppfolyós, azon a véleményen vagyok, hogy ezeket még nem fogjuk nyilvánosságra bocsátani.

– Még „diákköri” szinten sem? Azaz nem lehetne bevonní a diákokat, hogy bizonyos mélyebb elemzéseket végezzenek például az elvándorlásról, vagy bármilyen más résztémáról?

– Részadatbázist talán kiadhatunk, ha például hozzánk jön egy kutató, aki mondjuk össze szeretné hasonlítani Székelyföldet a Csallóközzel.

–Ez mindenképp jó lenne, hiszen akkor az adatbázist is gyorsabban föl lehetne dolgozni, és az mindenkinek jó lenne. Kaphatnának anyagot, és abból többen szakdolgozatot tudnának írni.

– Ezekből a felhalmozott adatbázisokból akár nagydoktorikat is lehetne írni. Határon túli fiatal munkatársaink szerencsére kellően dinamikusak és meglehetősen merész terveket dédelgetnek...az adatbázisok közzétételén tehát gondolkodni fogunk, ám egyelőre nekünk a – „vékony jég” ellenére felhalmozott – adatbázisok – kis túlzással – a létünket jelentik. Amennyiben esetleg bármely intézet, kutatócsoport előjön, és százszor jobban fogja csinálni, mint mi, akár százszor több pénzből, akkor mi még mindig azt mondhatjuk, hogy nekünk viszont itt vannak az elmúlt közel tíz évre vonatkozó „helyzet rögzítő” és összehasonlítható adatbázisaink, következésképpen akár kooperálhatunk is. Nekünk – sokéves úttörő munkánk „adatbázis-gyümölcsein”, valamint az egész Kárpát-medencét lefedő, bármikor mobilizálható hálózatunkon kívül, ami persze nem kevés... – nincsen stabil bázisunk. Egyelőre emiatt kényszerülünk kellő mértéktartást tanúsítani adatbázisaink hozzáférhetőségét illetően.

– Most fanyalogni fogunk a végén. Ezt a szót használta ön is. Pontosabban nem is fanyalgás ez, hanem egyszerűen arról van szó, hogy elolvastuk a Pro Minoritateban megjelent tanulmányt, és bizonyos értetlenségeink támadtak, amelyeket most igyekszünk rövidre fogni. Az egyik, hogy az adatfelvétel december 27-e és január 10-e között, vagyis karácsony és szilveszter között történt. Véletlenül választották ezt az időpontot, vagy volt benne valami megfontolás, például az, hogy ebben az időszakban inkább otthon vannak az emberek?

– Így van. Amikor semmiféleképpen nem szabadna kérdezni, az a nyári időszak. A legjobb a szeptember-október meg a tavasz, persze csupán akkor, ha éppen nincs árvíz. Az idén nagyon jó volt, amióta készítjük ezeket a felméréseket most volt a legsimább.

– Ezeken az ünnepnapokon az emberek azonban megbocsátóbbak, nagyvonalúbbak, optimistábbak, mint a szürke hétköznapiakon. Az adatokat mindenképpen befolyásolhatta a felvétel különös időpontja. A másik, ami feltűnt, hogy a tanulmányból hiányoznak a reprezentativitásra vonatkozó ellenőrzések. Nem találunk például sehol adatot a nemi megoszlásra.

– Csupán a megjelent rövidített változatban nincsen ...

– *Dehát mi, az olvasók csak ezt az írást láttuk.*

– Az az igazság, hogy a nemek szerinti megoszlások ebben az általunk vizsgált keretben csupán elhanyagolható mértékben relevánsak. Én nem tudok azzal mit kezdeni például, hogy mondjuk a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyar nők 5 százalékkal kisebb mértékben támogatják az autonómia törekvéseket, mint a férfiak. Nyilván az adatbázist ilyen alapon is lehet elemezni, de amikor ilyen szempontok szerint is nézzük, akkor általában olyan jellegű megoszlások jöttek ki, ami továbbértelmezésre a legritkább esetben bizonyult csupán alkalmasnak.

– *Tehát ezekben a térségben nincs szignifikáns különbség a férfiak és a nők választai között?*

– A legtöbb vonatkozásban nincs. Nyilván vannak azonban olyan alternatívák, amelyek biztosan másként jelennek meg az egyik nemnél. Hogy egy másik, személyi változók szerint megoszló példát hozzak: eredetileg úgy véltük, hogy az egészségügyi ellátás iránt leginkább az öregek, az idősek foglalkoznak érdeklődni, kiderült azonban, hogy szó sincs róla, hanem elsősorban a középkorúak...

– *Tehát életkor szempontjából sincsen eltérés?*

– De van, csak éppen közel sem olyan, amelyet vártunk. Azt gondoltuk, hogy az egészségügyi állapotuk szempontjából leginkább érintett idősök 100%-ban fogják kérni a tárgyalat kedvezményt, és kiderült, hogy nem, csupán kb. 50%-ban, és leginkább a középkorúak azok, akik számára ez – az egészségügyi ellátás – fontos, illetve fontosabb más korcsoportokhoz képest. Persze ennek is megvan a magyarázata, ugyanis a középkorúaknak vannak olyan gyermekeik, akik számára még fontos, hogy legyen valami védőernyő fölöttük. Csakhogy ennek bizonyításához előbb el kellett végeznünk az adatfelvételt, majd alaposan figyelni az egyes rétegek szerinti megoszlásokat... A férfi-nő dolgot azonban többnyire tényleg nem vizsgáltuk. A pártpreferenciáknál például észre lehetett venni, hogy ha snájdigabb volt a (politikus) férfi, akkor néhány százalékponttal inkább a nők támogatták. Na most ilyeneket végig lehetne bogarászni, ez egy végtelen dolog, de még érdekesebbek az értékrend-típusok. Ott tényleg látszódik némi különbség, mert amikor faktor-elemzést végzünk, akkor ilyenek jönnek ki, hogy toleráns, pragmatikus stb.. És itt a nők mindig a „puhább” irányba tolódnak el, ezeket bétákkal meg is néztük. Minderről megint lehetne írni száz nagydolgozatot: a férfi-női szerep a kisebbségi létben... De hát egyfelől erre nincsen időnk, másrészt pedig

egyéb töréspontok szerint elemzett adatok sora bizonyítja, hogy az érdemi tendenciák nem ezen a szinten jelentkeznek.

– *A harmadik dolog, amit furszálltunk, hogy a magyarországi politikai pártok között – tehát most a magyarországi kutatásukról beszélünk – mindössze két párt szerepel: a Fidesz-MPP és az MSZP. Ha ezt a mintát reprezentatívnak tekintjük, akkor be kellett volna kerülnie a többi parlamenti pártnak is.*

– Természetesen ez is megvan. Nem került ugyan bele a tanulmányba, ám a dokumentációban megtalálható. Egy 1,2 vagy egy 3,2 százalékos pártot nem tudunk relevánsan bemutatni, nincs relevanciája annak, hogy azon belül mennyi a státustörvényt elfogadók, vagy nem támogatók aránya. Statisztikailag nem értelmezhető az ilyen adatok, és ezért emeltük ki a két nagy pártot. Örölnék, ha ilyen szemmel olvasná mindenki a szöveget, de nem ez a helyzet, még ez a pár lecsupaszított adat is sokakat zavar.

– *Jó, de hát ez mégis csak egy tudományos igényű tanulmány, és nem fekküldte volna meg az olvasók gyomrát a részletesebb ismertetés. Így a szöveg egy olyan kétszintű politikai struktúrát sugall, amely túlzottan általánosító. Miközben a státustörvény megítélése kapcsán nyugodtan feltételezhető lett volna, hogy nem e két párt között van a valóságos törésvonal, s mellesleg a parlamenti szavazás is ezt a feltételezést bizonyította. Ha statisztikailag nem is mutatók a kisebb pártokkal szembeni preferenciák és a státustörvény megítélése közötti kapcsolat, de az, hogy mondjuk a MIÉP, a Kisgazdák és az SZDSZ mint három kimaradt, ám potenciális szereplője ennek a tanulmánynak, hova szavaz ezekben a kérdésekben, lehet, hogy egy másik politikai térképet is mutathatott volna.*

– Ezek a pártok eléggé súlytalannak bizonyultak, elsősorban az összmagyarországi preferenciák terén. A vizsgált kérdés tekintetében azonban van egy nagyon érdekes dolog, ami akár be is kerülhetett volna a publikált tanulmányba. Eszerint a státustörvényt leginkább támogató pártszimpatizánsok az SZDSZ-re szavazók köréből kerülnek ki. Magasan. S nemcsak, hogy támogatták leginkább a státustörvény meghozatalát, de a határon túli magyarokhoz való viszonyuk, a határon túli magyarság pozitív megítélése mind-mind magasban a regionális, illetve az országos átlag fölött volt. Szinte kivétel nélkül, ezért is mosolyogtam, amikor láttam a vezérszónokaikat – majd a végszavazás során ellenszavazatukat –, hogy mennyire nem érzik ezt...

– *Talán nem ezt a státustörvényt képzelték el az SZDSZ-es válaszadók.*

– *AZ SZDSZ szimpatizánsai viszont erről a státustörvényről nyilatkoztak.*

– *Válahogy kimaradt az értelmezésekből egy – látszólagos vagy nem látszólagos, ám érzékelhető – ellentmondás. Az ismertető elején ugyanis az van, hogy általában a fiatalok azok, akik közömbösek a határon túli magyarság kérdéseivel szemben, de magát a törvényt elsősorban ők támogatják.*

– A két dolog nem zárja ki egymást...

– *Szerintünk sem, de hogyan értelmezné?*

– Egészen más síkok. A fiatalok mozgékonyabbak, többet utaznak, következőképpen előbbek a kapcsolataik a határon túliakkal is.

– *És ezért támogatják a törvényt, és máskülönböben közömbösek?*

– Már évekkel ezelőtt regisztráltunk olyan adatokat, amelyek az mutatják, hogy a fiataloknak ez a reakciója – hogy inkább semlegesek a határon túliakkal szemben – apolitikusságukból ered.

– *De ugyanakkor ők a leghatározottabb támogatói a törvénynek?*

– Igen, mert ugyanakkor ők a Fidesznek a támogatói is.

– *Értjük. Tehát a fiatalok egyszerűen azt mondják, amit a pártjuk mond?*

– Ebben a vonatkozásban valószínűleg erről lehet szó. A pártpreferencia egy nagyon furá dolog, mert más a politikai aktivitás és más a pártpreferencia. A pártpreferencia úgy működik, hogy ha ezt mondja a Fidesz, akkor ezt mondom én is (esetleg fordítva). Ám ha azt kellene az érintett fiataloknak megmondaniuk, hogyan kellene kezelni a határon túli magyarokat, ez már nehéz nekik, mert ennyire nincsenek benne a dolgokban (belép az apolitikusságuk).

– *Megmagyarázhatatlannak találtuk, hogy míg a magyarországi mintában kérdeztek pártpreferenciát, a határon túliban nem.*

– Az is megvan, kutatássorozatunk első pillanatától fogva regisztráljuk a vizsgált közösségek pártpreferenciáit, választási aktivitását stb.

– *Bocsásson meg, de akkor ez egyszerű orientalizmus, melyben a határon túli magyarok úgy vannak ábrázolva, mint egy premodern, törzsi világ, melyben nincs politikai dimenzió. A Pro Minoritate olvasója a szöveg alapján két kulturálisan eltérő világ képét szűrheti le: a magyarországi világ modern, politikailag tagolt, ha csak két párt erejéig is, míg a határon túli kisebbségi világ politikailag tagolatlan, zárvány, illetve a magyarországi politikai tér része csak.*

– Hát a pártpreferenciákat egy külön tanulmányban kellene megírni, sőt azzal együtt, hogy itt a mozgások nagyon plasztikusak és nagyon szemléletesek a választási részvétel ingadozásai szempontjából. Régebben, amíg még sok magyar párt volt Szlovákiában, eléggé terjedelmes elemzéseket készítettünk az értékrend és a különböző pártszimpatizánsok reakciói közti viszonyokról.

Most Erdélyben és Szlovákiában egy monolit pártstruktúra létezik, míg Ukrajnában egy köztes állapot tapasztalható, egy se nem plurális, sem nem monolit állapotot találunk, Vajdaságban pedig egy folyamatosan osztódó rendszer van jelen. Bőségesen vannak tehát a pártpreferenciákra vonatkozó adataink, például 2000-hez képest a felvidéki MKP-nak egy nagyon jelentős, 12 százalékos visszaesése mutatható ki. A kormányzati szerepkörben a szlovákiai magyar párthoz hasonló belpolitikai sikertelenséget felmutató RMDSZ ezzel szemben megtartotta az egy évvel azelőtti 93%-os támogatását.

– Erdélyben ez azért nagyon fontos információ.

– Persze, – hiszen szemben a felvidékiek körében tapasztalttal – az össztagmogatás ugyanannyi maradt, ez látható. Mindez önmagában azonban csupán a legszimplább információként értékelhető. A háttérokok elemzéséhez szükséges adatok természetesen rendelkezésünkre állnak, s kellő érdeklődés esetén elemezhetőek...

– Az nyilvánvaló, hogy a kutatásból több információ leszűrhető, de mi olvasók, csak a végterméket, a megjelent szöveget láthatjuk. A tanulmány elolvasása után egy másik hiányérzetünk is támadt: a szövegben többször szerepel az a formula, hogy a „közéletben jelenlévő sztereotípiák” vagy „sztereotíp félelmek” vagy „primér félelmek”. Ezeket a kifejezéseket a tanulmány nem magyarázza meg, nem találunk hivatkozásokat sem. Nem világos, hogy e bizonyos félelmek az Önök korábbi kutatásaiból, vagy Sík Endréék, Csepeliék kutatásaiból derültek ki. Röviden: mik ezek a sztereotípiák, amelyeket az Ön kutatásai megcáfolnak?

– Ennek a hiányérzetnek újfent az az oka, hogy ez a megjelent néhány oldal egy 350-400 oldalas anyagból lett összeollózva. Most konkrétan kellene tudni, hogy hol szerepelnek ilyen megfogalmazások...

– Majdnem minden oldalon van, s ezzel azt sejteti, hogy értelmezési keretül szolgál. Például: „főként az egzakt információk hiányára vezethető vissza, hogy a határon túli magyarság kisebbségvédelmével kapcsolatos kérdések igen gyakran megalapozatlan becslések és a valós tényekkel alá nem támasztott sztereotípiák mentén kerültek napirendre”. Vagy egy másik: „visszaigazolják a magyarországi közéletben jelenlévő sztereotípiák meglétét”. E megfogalmazások egyfajta köztudást sugallnak, azonban ezt bárki azzal tölti meg, amivel akarja.

– Igen, talán pontosabb lett volna azt mondani, hogy a médiában, a közbeszédben, vagy például a pártpolitikai dialógusok szintjén van így. Ezek a fórumok gyakorta azzal ijesztetik az anyaországban élőket, hogy a határon túli magyarok érdekeinek felvállalása jelentős, esetleg elviselhetetlen terhet jelent,

hogy számottevő veszélyeket rejt Magyarország számára stb. Tényleg, tele van a sajtó azzal, hogy milyen kevesen támogatják Magyarországon ezt a dolgot, sőt, inkább ellenzik. Elképzelhető, hogy a megjelent szövegben ide ki kellett volna tenni egy lábjegyzetet, hogy ezek a vélemények itt és itt, és ekkor és akkor jelentek meg. Mindazonáltal véleményem szerint az átlagérdeklődő számára aligha lehet kérdéses, hogy amennyiben a határon túli magyarokkal kapcsolatos sztereotípiák meglétére történik hivatkozás, azok töltete az esetek túlnyomó többségében inkább negatív semmint pozitív vonatkozású. Az ilyen esetekben derül ki az, hogy mekkora távolság van a közéleti szintű megközelítések és a valóság között. Benne maradt egyébként ebben a publikált változatban is, hogy a törvény tényleges támogatottsága 60%, és amikor megkérdeztük, hogy de Ön szerint országosan mennyien támogatják, akkor a pozitív válaszok részaránya mindössze 11% lett.

– *Az utolsó kérdéssünk éppen erre vonatkozott volna. Mit jelent Ön szerint az, hogy nagyon sokan támogatják a státustörvényt, de ugyanazok – szintén nagyon sokan – egyúttal úgy vélik, hogy e törvényt csak nagyon kevesen támogatják? Szerintünk ennek több, teljesen kézenfekvő társadalomlélektani magyarázata lehet. Az egyik, ha a kormánypárt azt sugallja, hogy „mi, fideszesek kevesen vagyunk”. Na, most ha az mondja, hogy „kevesen vagyunk”, aki közben „sokan van”, és mindezek a válaszadók a Fidesz szimpatizánsai közül kerülnek ki, akkor logikusan le tudjuk vezetni azt, hogy ez a kormánynak a fenyegetettségi diskurzusa, hogy bizony-bizony, mindenkinek meg kell szavaznia, és támogatnia kell a státustörvényt, mert nagyon kevesen vagyunk, és ha te nem, akkor ...*

– Nem, az adatokból nagyon világosan kiderül, hogy itt nem pártpreferenciák szerinti strukturálódásról van szó (leszámítva talán a már említett fiatal korosztály esetét), hanem arról, hogy kik fogadják el és kik utasítják el a törvényt. Az is látszik itt, hogy mekkora nagy a homály ebben a kérdésben, tehát ebben a térben önmagukat el tudják helyezni, de a környezetüket nem.

– *Így van.*

– A pártpreferenciák szerint pedig belejátszik az, hogy azért nyomjuk inkább, mert hátha a többiek nem támogatják ...

– *De ezt kommunikálják más ügyekben is, tehát azt, hogy ezt vagy amaz a problémát csak ők oldják meg, és ha ők nem, akkor irtózatosan nagy baj lesz. A státustörvény kapcsán is nagyon hosszasan ment a médiában az a diskurzus, hogy „nincs mögöttünk senki, vagy nem lehet tudni, ki van mögöttünk, egyedül vagyunk” stb.*

– Hát ha az MSZP-ek látták volna azokat az adatokat (egyébként látták, hiszen a parlamenti bizottságokban szétosztásra került), akkor elgondolkodhattak volna...

– *Azt mondjuk tehát, hogy mi ezt a társadalomlélektani magyarázatot is hozzá tudnánk gondolni, lehetne ezt statisztikailag is ellenőrizni, ugyanis megvannak a pártpreferencia adatok, azokkal össze lehetne vetni.*

– Amint említettem itt kiugróan az SZDSZ lenne az első...

– *És az alulinformáltság, mint magyarázatot is felvethetnék, vagyis hogy a fenti ellentmondás egyik oka az lehetett, hogy az emberekhez csak igen kevés információ jutott el a törvénytervezetről.*

– Igen, nagyon valószínű ez a motívum közrejátszik a problematika össz-társadalmi értékelésében.

– *Hozzájárulhat az említett óriási különbséghez. Ezt nem lehet hibának tekinteni, ez statisztikai hibával nem magyarázható.*

– Így van. Mindezek ellenére ez nem a megkérdozettek szegénységi bizonyítványa, hanem azoknak a szinteknek, fórumoknak, akiknek az lenne a dolguk, hogy tiszta vizet öntözgessenek a pohárba, és azokat a viszonyokat, tendenciákat, ami után még bátran lehet választani valamilyen módon, ahogy lehet, nyilvánvalóvá tegyék. Ha ez az eredmény a köztudatig eljutott volna, akkor lehet, hogy a következő kérdésnél már kevesebben mondták volna azt, hogy milyen kevesen vagyunk. Ám ez valójában nem szociológiai kérdés, hanem sokkal inkább a mi sajátos demokráciánkról szól. Ezért is fogunk még benne dagonyázni egy darabig...

– *Köszönjük szépen.*

A REGIO nevében kérdezett: Kovács Éva és Papp Z. Attila